

דברים של משתתפי ומשתתפות המסע (לפי סדר קבלת הטקסטים)

**מרוקו כמרחב של עושר רב-תרבותי -
"לב שבור הוא לב שלם".**

לירון אבנת
מזכ"לית תנועת המחנות העולים

יצאתי למסע בכדי להכיר תרבות שיש לי מעט היכרות אישית איתה. תרבות ומסורת המעצבת את המציאות הישראלית היום, את חניכי התנועה שלי, את עברה של מדינת ישראל וגם את עתידה. ציפיתי למפגש בין חברי המשלחת, חלקם אני מכירה כבר שנים וחלקם חדשים, ציפיתי להעמקת ההיכרות, לקשרים ולרעיונות החדשים שייווצרו מהמפגש המתמשך ומהתוכן שנפגש.

מרוקו התגלתה כעולם מלא עושר של ניגודים - בין פאר לעוני, בין דתות ועדות שונות, בין הר למדבר. עושר הרב-גוניות, הצבעים המורכבים בהם הוא צובע את העולם, היכולת להכיל ולאהוב דווקא את חוסר ההרמוניה, את אי השלמות, את השונה והמגוון היא יכולת שרכשתי בגיל מאוחר יחסית.

את ילדותי ביליתי במרחב קיבוצי הומוגני כמעט לחלוטין, בו הייתי מוקפת באנשים דומים לי, שגדלו והתחנכו ממש כמוני. תנועת הנוער המחנות עולים הייתה אחד המקומות הראשונים בהם נחשפתי באופן קרוב וישיר לחברים וחברות ממקומות אחרים ומרקעים אחרים. ללא ספק היציאה לשנת השירות בתנועה הייתה הקפיצה הגדולה למימיה הרב-תרבותיים והרב-גוניים של החברה הישראלית. המפגש הישיר והקרוב עם חניכים, חניכות וחברי גרעין מרקע מסורתי, מזרחי, אתיופי, יוצאי ברית המועצות ואחרים, אתגר אותי ועם זאת משך אותי והרחיב את ליבי ואת היכרותי עם החברה הסובבת אותי.

מאז ועד היום אני חיה בחברות רב-תרבותיות ומעורבות. באוטובוסים בהם אני נוסעת נשמעות הערבית והרוסית והספרדית ולעיתים אפילו האמהרית. בחנויות, בגן הילדים של הבן שלי, ברחוב מקיפות אותי תרבויות עשירות ומגוונות אשר לכל אחת מהן עבר, הווה ועתיד המעצבים אותי ואת החברה שלנו. כמה עושר, מרחב יצירה, צבע ואתגר המגוון הזה מכניס לחיים שלי, של התנועה שלי ושל מדינת ישראל.

המסע במרוקו היה מעין תמצית מזקקת של העושר הרב-תרבותי הזה. בין המראות, הנופים, המפגשים עם אנשים ונשים מוסלמיות המבקשות לשמר את התרבות היהודית, לשוחח בעברית, לקרוא את ביאליק, לשיר בעברית ובערבית. ליצור גשרים של קיום משותף. ובתוך כל אלה האוטובוס שלנו, גם הוא תמצית לרב-תרבותיות הישראלית, חילוניים וחובשי כיפה, ערבים ויהודים, גברים ונשים. כמה יכול להפריד ובכל זאת כל כך משותף. כל כך יחד.

את היחד המרוקאי והיחד שלנו במת"ן אני משייכת למשמעות משותפת. כי בתוך כל הכאוס הסובב אותנו, העולמי והלאומי, אנחנו בוחרים ביצירה של משמעות וחזון משותף לכל ילד וילדה.

במרוקו הכאוס רב, אתגרי יבשת אפריקה והמדינות המתפתחות בעולם ניכרים בכל פינה. בשבילי יש משהו בשבר הזה, בעצב והכאב לצד היופי, הצבעוניות, האופטימיות שפגשנו בכל מקום והביטחון ביכולת לדור יחד בכפיפה אחת. זה מתחבר אצלי לרוח המסורתיות שמאפיינת את היהדות המרוקאית, להכלת הפערים והאתגרים של הגשמי, הארצי, אל מול עולם הרוח. והבחירה בחיבור ביניהם, בהכלת אי השלמות שהופך את העולם לכל כך יפה, שלם ואמיתי בעיני.

האמת הזו - ש"לב שבור הוא לב שלם", שאדם שחוזה שבר, ופעל ובנה ותיקן, ליבו שלם יותר מלב שלא חווה שבר - היא הרוח המרוקאית שאני לוקחת מהמסע. ההכרה בערך של כל מה שלא שלם בחיים שלנו, בעולם שלנו, כאבני דרך לתיקון.

עלה נעלה, כי יכול נוכל.

מרוקו, מרוקו, הכול התחיל במרוקו.

ניסים שלם
יו"ר תנועת הנוער הלאומי בית"ר

מרוקו ארץ עתיקה, האבנים והסמטאות מספרים סיפור מדהים של מדינה שהחליטה לפני מאות שנים לנסות ולחיות בהרמוניה של דתות ולתת לכולם מקום.

מסגד לצד בית כנסת, אנשים לצד אנשים ולכולם אותו החיוך.

השאלות הן רבות. אנחנו ספקנים בני ספקנים, שואלים שאלות לא קלות את המארחים וגם את עצמנו. האם יש אפשרות לחיות ללא אלימות בין שבטים ולקבל את האחר, את השונה?

ישבתי באוטובוס בנסיעות הארוכות, השענתי ראשי אל החלון ומצאתי עצמי מהרהר בשאלה: אולי אנחנו כקבוצה ספקנים בגלל המצב בארץ, שהוא לא קל עבורנו כתנועות נוער? האם מדינה צעירה, בת שבעים וחמש, יכולה להתמודד עם המשבר שנוצר בין חלקי העם שיושב בציון? ובמרכבות הישראלית איפה אנחנו ממקמים את הערבים והדרוזים? איך אנחנו נותנים להם תחושה אמיתית שהם חלק מהחברה הישראלית? אני עצוב מאוד וחרד מהמצב בארץ.

מרוקו העתיקה נתנה לי לראות זווית שונה לגבי היהודים שהגיעו ממרוקו לישראל, חלקם כועסים על התנהלות היישוב שקלט אותם והיום הם מנסים להחזיר את כבודם ואת המסורת האדירה שהנרטיב הציוני דחק הצידה. ולמדנו על מסורת אדירה. על מאות שנים של קהילה חזקה שחיה בשלום עם שכניה ומטפחת מסורתיות כהוויה מרכזית ביהדות, שבאה לביטוי גם בפסיקות רבנים גדולים וחשובים.

אני מסתובב בסמטאות ואני שומע את הרוכלים המרוקאים בשוק צועקים קובי, קובי, כשאנחנו עוברים וקובי, המדריך שחי במרקש, מוביל אותנו. נדמה שהם מתגעגעים ליהודים של פעם שחיו ביניהם, לחוויה המשותפת, לא למדינת היהודים ולא לתנועה הציונית אלא ליהודים עצמם.

ההפרדה בין היהודים למדינת ישראל כל כך עמוקה כאן והיא משתלבת עם הזהות המרוקאית, כאשר יהודי מרוקאי הוא מרוקאי שדתו יהדות. ההפרדה הזאת אולי כואבת לי כישראלי גאה. אבל אני מביט סביבי ומבין. זו מדינה מוסלמית וזו התפיסה כאן ומההבנה הזאת יכולה לצמוח שותפות בין אנשים, בין עמים. זה המסר שאני יוצא איתו מכאן, מהמסע למרוקו.

לאום שבחר לתת מקום למיעוטים.

יעל שניידר
רכזת בתי נחשונים, השומר הצעיר

תיירים / יהודה עמיחי (מתוך ספרו שלווה גדולה: שאלות ותשובות)

... פעם ישבתי על מדרגות ליד שער במצודת דוד, את שני הסלים הכבדים שמתי לידי. עמדה שם קבוצת תיירים סביב המדריך ושמשתי להם נקודת ציון. "אתם רואים את האיש הזה עם הסלים? קצת ימינה מראשו נמצאת קשת מן התקופה הרומית. קצת ימינה מראשו". אבל הוא זז, הוא זז! אמרתי בלבי: הגאולה תבוא רק אם יגידו להם:

אתם רואים שם את הקשת מן התקופה הרומית? לא חשוב: אבל לידה, קצת שמאלה ולמטה ממנה, יושב אדם שקנה פירות וירקות לביתו.

מרוקו 3/2/2023

אנסה לעצור ולספר על כל החוויה הזו שנקראת מרוקו.

איימן מאג'אל, רונית המזכ"לית ואני יצאנו ביום שני לפנות בוקר עם משלחת של מת"ן (מועצת תנועות הנוער) למרוקו לשמונה ימים. הגענו לפני חמישה ימים לקזבלנקה והתחלנו להבין את גודל האירוע.

קודם כול הכרנו את הדבר הזה שנקרא הלאום המרוקאי שבתוכו נוכחים גם כל המיעוטים, ברברים, סונים... כך גם המשלחת שלנו, יש בה כל המיעוטים ובימים האלה מסתבר שלכולנו יש לא מעט מן המשותף. מגלים את זה כשמדברים, כשמקשיבים, כששואלים שאלות.

איימן אמר היום שהוא מאוד מעריך שיש כאן לאום שבוחר לראות ולתת מקום למיעוטים בתוכו. האידאה הזו מתקיימת במשטר מלוכני עם דמוקרטיה שניתן לשאול מה מהותה, אבל עדיין יש פה געגוע לעם היהודי. קובי המדריך שלנו מיטיב לייצג את המסר הזה של געגוע, של רצון ללמוד ולהכיר ושל הסובלנות שמלווה את השגרה בחיי הקהילה כמו שהוא מתאר אותם.

למה יוביל המסע? לא יודעת עדיין. אבל נזרעים כאן זרעים שאולי יצמחו לעשייה משותפת ומיוחדת.

מרוקו מעמידה אותנו מול מראה לא פשוטה.

קרן ליפשיץ זיתון
מנהלת המחלקה לתנועות נוער וארגוני נוער,
סינהל חברה ונוער משרד החינוך

עבר שבוע פלוס מאז שחזרתי מהמסע במרוקו עם מזכ"לים ומזכ"ליות של תנועות הנוער ושואלים אותי בלי סוף, כל יום, "קרן מתי תשתפי כבר בחוויות? בתובנות?" זה כולל קולגות בעבודה, חברים מהבית והמשפחה. לא רגילים שאני לא מפטפטת את עצמי לדעת.

את הפרקטיקה והתובנות המקצועיות שבשמן נשלחתי מטעם המשרד כבר הגשתי בכתובים למנכ"ל. יש הזדמנויות מקצועיות ישימות ועמוקות בשותפויות בין משרדי החינוך כאן ושם.

את החוויות מעבר, קשה לי להציף כמו שהצפתי עד היום ממקומות אחרים: בהתחלה כי לא היו לי מילים. הרגשתי שהכול יקטין את הכוונות. היום כבר יש לי מילים אבל מהמעט שהבאתי לסובב, המילים שלי הציפו תגובות ציניות וביטול שאיני מוכנה להם. אז עצרתי. בתחילת המסע גם לחלק מהמזכ"לים היה קשה לקבל את הנאמר והם התעמתו עם כל תיאור אודות דמות משפיעה במלוכה ועם המדריך שהוביל את המסע. אבל כשאתה שם, אין לך ברירה. אתה מתמסר לאותנטיות ומשיל את קליפות ההתנגדות להבנה שיש אי שם בעולם (הקצה הצפוני של אפריקה במקרה הזה), קיום משותף ואהבת חינוך אמיתית, מעוגנות בחוקה ונשלטות בידי רוח מפקד ברורה (מלך מרוקו) המשליכה על כל מוסדות המדינה.

אתמול בערב, אחד מהחברים של עמוס שקפצו אלינו הטיח בי: "קרן עשו לכם הצגה. אל תהיי תמימה". אז שתקתי לרגע והחלטתי לענות: "הייתי שם שמונה ימים. קזבלנקה, רבאט, פאס, מקנס, מרקש, אוריקה וא-סוירה. לא ישבתי בבתי קפה רגל על רגל. חרשנו מדינה וכגשנו גורמי ממשל, אקדמיה ומסחר. על תנועות הנוער אי אפשר לעבוד. הן לא מקבלות מציאות ככה פשוטה ומוצגת. הן קודם כול יעשו הכול כדי לבקר ולאתגר את מה שמציגים בפניהן. מרוקו מעמידה את החברה הישראלית המגוננת מול מראה לא פשוטה. היו במשלחת מוסלמים, דרוזים, נוצרים ויהודים חילוניים, מסורתיים ודתיים. כקבוצה מגוננת ישראלית היה לא פשוט להתמסר לגלים החברתיים שמראת מרוקו שולחת אלינו כבני אדם אבל התמסרנו, באומץ יש לומר, ותנועות הנוער עמלות עכשיו על תובנות המסע כצעדים פרקטיים שהן הולכות לשאת על כתפיהן בארץ, בחברה הישראלית".

ומבחינתי? כל ציניות והקטנת החוויה השלמה שמסע אל יהדות מרוקו מציף, במלוכה שהחשיבה אותם רבי מעמד, היא פחדנות להתמודד עם מי שאתה כאן, בחברה ישראלית שמתעקשת לקבע ייאוש ושנאת חינוך.

עליתי למיטה המחבכת שלי עם המילים האלה שהשארתי באוויר. לא מעניין אותי אם משהו שמע באמת או גלגל עיניים כשסובבתי את הגב. אבל הגיע הזמן שהחברה הישראלית תנער אבק יהירות ותיפתח לאופציה שאחרים יכולים ללמד אותה רבות.

יש תמונה שאבקש לשתף בה.

במרוקו כל בתי העלמין היהודיים נקראים בית החיים והם נשמרים בכספי המלוכה בשילוט צרפתי, עברי, מרוקאי ואמריזי כדי שסיפורי הרבנים והדמויות העבריות הקבורות שם ימשיכו לפעום ולהפיח חיים בכל אורח ותושב. הם מספרים סיפורי חיים שמשפיעים על מרקם החיים במרוקו עד היום, על כל תושביה ואורחיה, יהודים, מוסלמים ונוצרים כאחד. במרוקו, כולם גאים ביהודים שחיו שם והשאירו עושר תרבותי וחינוכי מפואר. כולם עד היום מתפללים שיהודי מרוקו יחזרו לשם. הם מביעים געגועים כנים באמת.

הגיע הזמן שנוריד ציניות ונעמיק בשורשים עשירים ומעוררי השפעה. שורשים שיכולים להעמיד אותנו במקומנו ולתת בנו הרבה מאוד דרך ארץ ואהבת אדם.

מסע שהיה כמו פאזל גדול אשר חלקיו הולכים ומתחברים.

אסיר עלי
מזכ"ל תנועת הנוער הדרוזית

לקראת היציאה למסע למרוקו מצאתי את עצמי נרגש. זו הפעם הראשונה שאני מצטרף למשלחת של מועצת תנועות הנוער בישראל. בדרך כלל אני מטייל בחו"ל עם משפחה וחברים. מתכנן את המסלול ומקומות לבקר בהם, מתכנן לנסיעה וקורא על המקומות בהם אהיה.

כבר שנים שאני משתתף בקביעות בשולחן ההנהלה במת"ן. אבל רק במהלך המסע הבנתי עד כמה, למעשה, לא ממש הכרתי את החברים והחברות. הקשר החברי שנוצר מאוד משמעותי. מצאתי את עצמי יושב ומשוחח, הולך ביחד ומבלה עם חבריה שהחיבור אליהם היה מידי.

זה ההיבט המשמעותי ביותר במשלחת, מבחינתי, ההשתייכות שהיום היא טבעית לשולחן המזכ"לים של מת"ן. אני משוכנע שכעת יהיה פשוט יותר להתחבר לפעילות משותפת.

המראות שהרשימו אותי מיד בצאתנו משדה התעופה בקזבלנקה היו הרחובות הנקיים ותחושה שמקפידים בכל מקום על סדר וניקיון.

כבר בתחנה הראשונה למדתי שהיחס ליהודי מרוקו כאל שווים, כבני העם המרוקאי שדתם יהדות, הוא חדש לא רק לי אלא למרבית חברי לקבוצה. תחושה זו, של מסע בו לומדים משהו חדש בכל תחנה והכול מתחבר כמו פאזל גדול, ליוותה אותי לאורך כל ימי המסע.

ככל שעסקנו יותר במורשת הקהילות היהודיות ובהקפדה של המלך על יחס הגון ושווה למיעוטים במרוקו, חשבתי על היחס בין היהודים לדרוזים בישראל. על שותפות הגורל מצד אחד ועל יחס לא שווה למיעוט מצד שני.

אהבתי מאוד להתהלך ברחובות במרקש ובמיוחד ברחובות השוק. המקומיים נראו לי כאנשים טובים וסובלניים. והמשא ומתן בשוק היה תמיד לבבי וללא הרגשה של ניצול. וזה באמת משהו מיוחד.

אחד משיאי המסע היה ביקורנו בבית הברברי. למרבית חברי המשלחת זה היה מכנש עם אורח חיים לא מוכר. ולי, לי זה הזכיר את סיפורי סבתי על החיים בבית בו בישלו בתנור עצים ושיכנו את חיות הבית באחד החדרים. היו אפילו כמה בתים בכפר שעדיין חיו כך בשנות ילדותי. אולי התנאים הפיזיים לא היו מזהירים אבל תחושת

ה'ביחד' והחיבור המשפחתי החזק היו בבסיס כל סיפוריהם של סבי, סבתי ואבי בילדותי.

כשבעל הבית נכנס עם מגשי פיתות ומטעמים שהכינו בעצמם, עלתה לנגד עיני דמות אימי שהייתה אופה פיתות בבית בתנור בחצר.

מסע כזה לא יכול להיגמר כסיכום ש'היה מעניין ומיוחד'. המסע צריך להוביל אותנו לעשייה משותפת. לעשייה משותפת נקדים שיחות והיכרות האחד עם השני, אנחנו נזמין את חברינו מהתנועות לבוא ולראות את הפעילות ואת ההוויה שלנו ונוזמן לבקר וללמוד.

אשר לעתיד:

א. אנחנו צריכים לחפש את ההיסטוריה ולשמר אותה. כך גם לגבי המיעוט בישראל שראוי לשמר את מורשתו. בימים אלה כבר התחלתי לאסוף תמונות ולמיין אותן, בעזרת צוות מהתנועה, לפי נושאים כדי לחשוף את העבר שלנו לכל חניכינו ולכל מי שמתעניין.

ב. באופן אישי הבנתי שלא מספיק לשמר את המורשת הדרוזית. צריך לפעול כדי שיכירו אותה גם במעגלים שאינם חלק מהעדה.

ג. כעת, כשאנחנו באמת מכירים, ההיכרות צריכה להוביל לפעילות משותפת, כבר נסללה הדרך לקיום משותף.

ד. אולי זה נשמע כמו מילים גדולות, אבל באמת ישבתי במפגשים במרוקו וחשבתי על זה שאנחנו רואים כאן כיצד להתחיל תהליך של שלום אמיתי. דרך ההיכרות האישית ודרך הכרת העבר והמורשת של כולם.

ה. לדעתי, במועצת תנועות הנוער יודעים לחיות ביחד ואנחנו יכולים ללמד אחרים. חיים יחד עם ההבנות ועם המחלוקות. לפעמים צריך להסכים שלא להסכים.

המציאות שנוצרה הודות למסע שארגנו במועצת תנועות הנוער, מציאות בה אני מכיר מזכ"לים אחרים וממש נוח ופשוט לפנות, להתייעץ, ליזום פעילות היא מציאות חדשה ומאתגרת.

הלוואי שנמצא את עצמנו צועדים בשביל הזה.

נזכרתי לסה התגעגעתי.
ערן גלזר
יושב ראש התאחדות הצופים והצופות
בישראל, סנכ"ל המרכז הארצי לפיתוח
סנהיגות באריאל

אודה על האמת, התרגשתי כשהתאפשרה הצטרפותי למשלחת מת"ן למרוקו. בשגרה אני עוסק בענייני התאחדות הצופים והצופות בישראל ובמרכז הארצי לפיתוח מנהיגות (דומה אבל שונה) וכשהתקרב מועד היציאה למשלחת, הבנתי שאני פשוט מתגעגע.

פעלתי שנים רבות במת"ן ומאז שעברתי לתפקידים אחרים לא הזדמן לי לפגוש קבוצה מיוחדת ומכילה כמו שולחן הנהלת מת"ן. דרוזים וערבים, יהודים חילוניים וחרדים, דתיים ומסורתיים וכולם פועלים ביחד ולמען מטרות משותפות. אמנם אני עוסק בתחומי החינוך הבלתי פורמליים אבל השיח במת"ן שונה בעומק, כמו גם בגוון הייחודי.

ואשר למרוקו, וואו, ארץ לא נודעת. שמעתי לא מעט על קהילות יהודי מרוקו אבל הפעם הכוונה לנסוע ולראות. לא להסתפק בסיפורים.

כבר בתחנה הראשונה, במוזיאון היהודי בקזבלנקה, נזכרתי למה התגעגעתי. יושבים במעגל, מקשיבים למנהלת המוזיאון ומיד יש שאלות רציניות וממוקדות. כאילו האנשים הכינו עצמם מראש. אחר כך, בארוחת הערב, הגישו סלט תפוחי אדמה מבושלים, עם פטרוזיליה. חייכתי לעצמי. ממש כמו בבית ההורים בערב שבת.

אבל זהו, כאן נגמר הדמיון. מיום ליום, מתחנה לתחנה במסע צללנו לעולמות לא מוכרים. עושר עצום של מסורות והנהגה של רבנים שחיים בתוך קהילותיהם. מראות צבעוניים לא מוכרים, שווקים מזמינים ומקומיים מסבירי פנים שזורקים מילים בעברית.

שמונה ימים עמוסים של לימוד והיכרות עם עולם יהודי מיוחד, מסורתי ומזמין שחלקים נכבדים ממנו השתמרו ומזמינים למכש.

והקבוצה. תהליך מקסים של גיבוש. אני מעט מנותק מהפורום ולא מחובר לשגרת היום-יום, אבל באוטובוס ובחדר האוכל רואים כיצד מתגבשות קבוצות ומתחילות חברויות.

במסגרת עיסוקי בהתאחדות הצופים והצופות בישראל אנו פועלים לשוויון והכלה בחברה הישראלית כפי שהצופיות מאפשרת במציאות המורכבת. במרוקו, בחסות המלך, כולם מזדהים עם הלאום והמיעוט מרגיש מוגן, כל האפשרויות פתוחות ואין "תקרת זכוכית", אלא אפשרות להתפתחות והגשמה ללא הגבלה.

היבט נוסף תופס את עיני. חברי וחברות המשלחת הם מנהיגים בתנועותיהם ובארגוניהם, מובילים תהליכים ויוזמים מהלכים. ואילו כאן, כולן וכולם משתפים פעולה

באופן מלא עם תוכנית המסע. מקשיבים, מתעניינים ושואלים שאלות. כולם בני אדם, הפרטי האישי והמקצועי מרכיבים את השלם. ביום-יום אני מנהל מרכז לפיתוח מנהיגות וכאן אני לומד על מנהיגות מסוג אחר, היכולת להניח בצד את התואר ואת המעמד, לוותר על עמדה מרכזית ולהיות לחלק מקבוצה. השותפות בקבוצה מעשירה ודי ברור שתוביל ליוזמות ולהובלת התנועות והארגונים.

מסע מלמד ומעניין ומכגש מרגש ומעודד עם חבורה שמובילה מהלכים במדינת ישראל. כיף להיות חלק ממנה, ולו גם לכמה ימים בלבד.

ישבתי בחדרי במלון וקראתי את עקרונות מגילת העצמאות.

אייסן כבהא
מזכ"ל תנועת אג"א, השומר הצעיר

יצאתי למסע למרוקו עם תחושות מעורבות, שהלכו התגברו בעקבות המפגש עם שותפים למסע. עם חלק גדול המשתתפים לא הייתה לי היכרות מוקדמת. הייתי מאוד סקרן לשמוע את דעתם בעיקר על מה שמתרחש בארץ ומהם המסרים שלהם לבני הנוער בתנועותיהם, בעיקר בנושא רוב מיעוט.

אני מאמין במפגש, בשותפות שמתחשבת בייחודיות של כל לאום. לתפיסתי יש לי יכולת להיות חלק מהשיח הישראלי בדגש על השיח הערבי יהודי.

אחרי הנחיתה במרוקו ובתחילת המסע, הכלים שיש לי לא עזרו. הספקות התגברו בעקבות מה ששמעתי וחוויתי מהמעגל המקומי (המרוקאי) ובשיחות ראשונות עם חברים במעגל הפנימי של המסע. לא הצלחתי לקבל משוב לגבי הספקות שלי מהחברים, והדילמה שאני מצוי בה בשאלת יחס הרוב אל המיעוט נותרה בתחילת המסע כשהייתה.

החלטתי להתעמק וללמוד על יחסי רוב ומיעוט במרוקו ולהניח הצידה את המציאות בישראל, ממנה הגעתי. לשמחתי קובי עסק בנושא ובעקבותיו שוחחנו בינינו על מציאות מיוחדת שאנו רואים ברחובות הערים במרוקו.

לאט לאט, יום אחרי יום, התחלתי להרגיש התקרבות בין החברים והחברות. התחיל גיבוש ובעיקר באוטובוס מצאתי עצמי נכנס לשיחות עם אנשים שלא ממש הכרתי קודם לכן. בעצם, כל מה שידעתי עליהם היו דעות קודמות, אולי דעות קדומות. למעשה,

הרגשתי שהקבוצה עוברת תהליך שמקרב אותנו למה שראינו בחוץ. התקרבתנו בעצמנו לחוויה דומה למציאות המרוקאית. קובי, המדריך, המשיך להציג מציאות מזוויות שונות כשהכול מוביל לזהות מרוקאית שמחברת את כל בני הדתות השונות.

נמשכתי לסיפור הזהות הלאומית התרבותית המרוקאית. דווקא במדינה לא מפותחת ולא דמוקרטית המנהיגות חרטה על דגלה גיבוש זהות לאומית מכילה, שמאפשרת ושוקדת בהצלחה לקיים ולהבליט את השונות והמגוון. למדנו שמדובר בתהליך מתמשך שמעוגן בחוקה. מיעוטים במרוקו מרגישים שייכות וחופש פולחן תוך כדי שימור מורשת, מנהגים, טקסים, שפה ואפילו שימור מבנים, כשהמטרה - להמשיך לספר את הסיפור על הזוויות השונות והמורשות המגוונות.

הליך הלמידה הזה היה משמעותי עבורי. חיפשתי מכנה משותף שיכול להיות מקפצה משמעותית לשייכות ולחיבור בין המגזרים, חיבור שיאפשר לקיחת אחריות הרוב על המיעוט. במרוקו רוח המפקד (המלך) מחברת, מעצבת ומובילה ליצירת המרחב המשותף.

באחד הערבים ישבתי בחדר המלון וקראתי את עקרונות מגילת העצמאות. לא היה קל לקרוא וכמו להתעלם מחוק הלאום ובכל זאת, במגילה נקבעו כמה עקרונות משמעותיים:

- מדינת ישראל תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה.
- מדינת ישראל תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונו של נביאי ישראל.
- מדינת ישראל תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין.
- מדינת ישראל תבטיח חופש דת, חופש מצפון, לשון, חינוך ותרבות.
- מדינת ישראל תשמור על המקומות הקדושים לכל הדתות.

חשבתי לעצמי שאפשר להיאחז בתקווה בזכות חוזק המילים, מילים חמות ומנחמות. אולם, מושג הישראליות ועולם התוכן שלו מתרחק מאפשרות לגיטימית של הכרה ברב-תרבותיות, מתרחק מערך הצדק והשוויון. אלה ערכים בסיסיים לכל מדינה מתוקנת. ערכים שמחייבים כל מחנך ערכי שדוגל בהומניזם. "כמה אבני חן מפסיד אדם, מפני שאבד לו אורח-הרוח לדבר עם הבריות ללא תכלית וכוונה - אלא סתם, כדי להכירם" (יאנוש קורצ'אק).

השיח היה חשוב ויצירת הקשרים היא משמעותית, הלוואי שתוביל לעשייה משותפת ולצעידה משותפת להכרה בשונות ובייחודיות. אני מודע לשונות ולייחודיות של המדינה ומבין שעלי לעבור כברת דרך כדי להשיג את הלגיטימיות לייחודיות שלי וכך להתקדם להשתלבות. החבירה לישראליות צריכה להגיע מכוחה של מגילת העצמאות, בהכרה באחר, במרחב המשותף, בצדק ובשוויון.

אני מאמין בשותפים, אתם שותפי אמת, שותפי למסע. אני מאמין ביכולתנו לתקן, לחנך לבניית חברת מופת.

בסופו של דבר, הכול מתחיל בהיכרות אישית.

סלימאן אלעמור
מנכ"ל משותף, אג'יק - מכון הנגב

החלטתי להצטרף למסע על רקע המצב נכון לעכשיו בישראל. רציתי ללמוד מה היכולת לחבר נוער מישראל למה שקורה במרוקו וגם להוביל ליותר מפגשים בין ערבים ויהודים בארץ. בנוסף, חשבתי שיציאה משותפת של כזאת משלחת היא הזדמנות ייחודית להכיר את חברי פורום מת"ן, היכרות עמוקה ורצינית. מדובר באנשים שמובילים תנועות וארגונים בהיקף רחב מאוד ומהווים גורם חשוב בחינוך הבלתי פורמלי. חשוב לי ולארגון אג'יק להיות חלק אמיתי ושותף בפעילות.

שתי מטרות עמדו לנגד עיני. האחת, להיפגש ובאמת להכיר מזכ"לים ומזכ"ליות, שהרי בסופו של דבר הכול מתחיל בהיכרות אישית. כשנכיר נדע לפעול יחד. המטרה השנייה, לראות איך מתגברים על קשרים בין מיעוט לרוב, בין בני דתות שונות במרוקו. איך עושים את זה שם, דה פקטו.

המסע לימד אותנו איך אפשר לחיות ביחד. ראינו ממש דוגמאות אמיתיות של קיום משותף. השאלה היא איך נעתיק את זה לישראל. איך נרחיב את שיתופי הפעולה ונלמד לחיות בשלום - רוב עם מיעוט כאשר הרוב יודע להכיל את המיעוט. מאוד משמעותי בעיני להבין שזו לא בעיה ייחודית לישראל. בואו נצא ונלמד איך מתגברים בעולם על השוני וכיצד מכילים ונביא את זה לישראל.

זו הפעם השנייה שאני מבקר במרוקו במסגרת משלחת. בפעם הקודמת לא היו במשלחת אנשים שהובילו ארגונים גדולים והרעיונות לפעילות משותפת לא ממש הצליחו. במסע הנוכחי הייתה לי יותר ציפייה לפגוש אנשים שעוסקים בתנועות ובארגוני נוער ולא ממש נפגשנו, לבד משיחה אודות פעילות של נוער יהודי במרוקו. אבל, ההצלחה הגדולה היא במפגש שנוצר בינינו. העובדה שאני מכיר כעת, והכוונה למכיר באמת, מזכ"לים ומזכ"ליות, תוביל אותנו לדבר על שיתופי פעולה ואחרי הדיבורים יגיעו גם מעשים. לתפיסתי, זו ההצלחה הגדולה של המסע והיא, כמובן, עוד תיבחן.

זה מנדט שמת"ן קיבלה ואני חושב שהצלחה תהיה כאשר, נניח בעוד חמש שנים, יהיו אלפי בני נוער שמשותפים בפעילויות מגוונות ובהן גם מפגשים בין בני דתות שונות, כחלק מקורסי מד"צים ומשנת שירות בתנועות ובארגונים. אם זה יהפוך להיות מהלך טבעי במסגרת התנועות והארגונים זו תהיה ההצלחה של מה שהתחיל במפגש המזכ"לים במרוקו.

במרוקו מצאתי מציאות מרתקת. לדעתי הזהות המרוקאית היא ממש מותג שתופס את

כולם. כל הדתות נכנסות תחת המטרייה הזאת וכולם מזדהים קודם כול כמרוקאים. זו הצלחה, הטמעה של 'רוח המפקד' של רצונותיהם של מלכי מרוקו. אני לא יודע להגיד עד כמה זה כולל וקיים בכל רבדי האוכלוסייה, אבל מה שאנחנו ראינו מלמד שיש אמירה מהותית על הזהות המרוקאית.

טוב יהיה אם נקדיש מחשבה לחפש ולמצוא את המותג שלנו, כאן בישראל. צריך לפצח את השאלה תחת איזו מטרייה נרגיש כולנו שייכים ומזוהים. נרגיש טוב עם חיבור הזהות האישית לזהות הלאומית שלנו.

האווירה במשלחת הייתה מאוד חיובית. שמונה ימים של הקשבה הדדית וחברות שמתחזקת. לכן אסור לנו לוותר על הזכות והחובה לבחון ברצינות איך מתקדמים ואיך מקדמים את הקיום המשותף, דרך התנועות והארגונים שאנחנו יודעים להנהיג ולהוביל.

אני לא מתכוון שצריך להתחיל במסות גדולות. בכלל לא. בואו נתחיל בהכשרה של מנחים ורכזים. הרי כולנו אנשי חינוך וזו החלטה שלנו על מה לשים את הדגש.

לסיום אני רוצה לברך את כל חברי וחברותי למסע ולהודות לכולן ולכולם ובמיוחד לשלומית ולטל, מארגנות המסע ולקובי מדריכנו. זכיתי להיות שותף לחוויה מיוחדת ואני מקווה שההמשך יהיה מעודד.

הפורום של מת"ן בעיני הוא נכס אסטרטגי של מדינת ישראל.

הרב יאיר בינשטוק
מזכ"ל תנועת עזרא

כששמעתי לראשונה על המסע המתוכנן למרוקו, הייתה בי ודאות שלא ייתכן שאני אצא אליו. הזמן שמסע כזה דורש וההשלכות למזכ"ל חדש נראו מעבר לסביר. לאחר שנפתלי דרעי מזכ"ל מת"ן הופיע במשרדי לשיחת שכנוע החלטתי שיש אפשרות שאצא, אך לפני כן היה חשוב לי לשמוע האם מזכ"ל תנועות בני עקיבא ואריאל יהיו שותפים איתי למסע, בכדי שהתחושה שלי כמזכ"ל דתי שמייצג תנועה תורנית תהיה נוחה יותר. לאחר זמן מה אישרו שניהם את נכונותם לצאת וכך בסופו של דבר מצאתי את עצמי מצטרף למסע. אני מודה שיותר ממה שחיכיתי לראות, לשמוע וללמוד על מרוקו ועל היהדות המפוארת שהייתה שם, הייתה חשובה לי הנסיעה עם האנשים המייצגים את כלל תנועות הנוער של החברה הישראלית.

מרוקו הייתה מופלאה. אין ספק שהמפגש עם תרבות שונה כל כך ממנחי החיים המערביים שלנו היה מטלטל ומלמד. למרות שהמסע היה תיירותי לחלוטין, כלומר התרכזנו בערים הגדולות ובאתרים התיירותיים המשמעותיים, לא היה ניתן להעלים עין מכך שהעוני והפשטות, בקנה מידה אחר לחלוטין ממה שאנו מכירים, הם נחלתם של רוב תושבי המדינה, וזאת בניגוד משווע לבית המלוכה העשיר. הניגוד הזה, בין עולם הערכים שאנו חיים בו לבין מדינה מתפתחת כמו מרוקו הוא לא פשוט לעיכול, ובוודאי העוצמה של בית המלוכה מול התושבים.

יהדות מרוקו בעיני היא מופת לחברה יהודית ששרדה גלות רבת שנים, עיכלה לתוכה את התרבות הסביבתית ושימרה מסורות באופן מעורר השתאות. יש משהו טרגי בעלייה ממרוקו, כאשר במהלך שנות ה-60' עלו כמעט כל היהודים לישראל ומבחינת המדינה, כשפלח כל כך חשוב מהאוכלוסייה נטש את המקום הדבר מטלטל. אך מצד שני העלייה ממרוקו הייתה הגשמת החלום היהודי והציוני. האירוח אצל הקהילה היהודית היה נהדר, כצפוי, ומבחינתי להתפלל בבתי הכנסת של צדיקי וחכמי מרוקו, להתפלל על קברי הצדיקים ולהסתובב בסמטאות המלאה היו חוויות משמעותיות מאוד, כאדם תורני שגדל על סיפורי הצדיקים ותורתם של גדולי עולם אלו.

אני מודה שאולי הדבר המפתיע ביותר היה היחסים בין היהודים לבין המוסלמים. יכולתי להרגיש את הדבר בסמטאות השוק, בביקור במסגדים, בשיחה עם הדוברים השונים, ובעצם בכל תחנה אליה הגענו. הסתובבתי בכל מקום כשכיפה לראשי וציציותי בולטות מעל לבגדי ללא מורא ובתחושה נוחה ביותר, הרבה יותר מאשר באירופה!

הדבר העיקרי למענו יצאתי למסע היה האינטראקציה הפנימית בקבוצת המזכ"לים, שהייתה בעיני מעולה.

חבורת המזכ"לים בסופו של דבר היא חבורה של אנשים ערכיים ברמה יוצאת דופן. זוהי הסיבה העיקרית לדעתי שהמכנה המשותף לדיבור ולשיתוף היה כל כך רחב ויציב. הנסיעות הארוכות באוטובוס והחוויות המשותפות עזרו להדק את מערכות היחסים וליצור פלטפורמה לשיחות ארוכות ומשמעותיות, ואני השתדלתי לקיים כאלו עם כל האנשים איתם יצאנו. תחושתי הייתה שבמדינה שורר כאוס של מלחמת שבטים ואילו אנחנו באוטובוס יוצרים את האחדות האמיתית, שכולי תקווה שתהדהד במעגלים רחבים ככל שניתן.

הפורום של מת"ן בעיני הוא נכס אסטרטגי של מדינת ישראל. הוא מיקרוקוסמוס של שכבת המנהיגות החברתית במדינה והשיח והאחוזה השוררים בו יכולים להיות מקום בו צומח שינוי לשסע והקיטוב הגדל והולך בין חלקי חברה הישראלית.

חויית המסע ככלל הותירה בי רושם עמוק ביותר. תפילתי שהוא רק תחילת הדרך ליצירת פורום מוביל ומנהיג את החברה בישראל למקום טוב הרבה יותר.

אספנו חוויות משותפות לקאנון של תנועות הנוער בישראל.

דונית שניר
מזכ"לית תנועת השומר הצעיר

אני מתגעגעת למקומות
שבהם רגלי לא דרכה
השמועה מספרת
שיש שם פריחה

(אורלי עסיס / חרפות קטנות)

מסע משותף של הנהלת מועצת תנועות הנוער למרוקו הוא משהו שהיה לי ברור
שצריך לתפוס בשתי ידיים.

קודם כול זז הזדמנות ליציאה משותפת של כולנו, אחרי כמה שנים מאתגרות של
קורונה ושל אי-יציבות פוליטית וקיטוב הולך ומעמיק בחברה, אחרי כמה שנים שבהן
ההנהלה נפגשת בעיקר סביב אתגרי הפעולה ביומיום. ליצור לעצמנו "ארמון בתוך
הזמן" למפגש אחד עם השנייה ומפגש עם תוכן חדש שמעולם לא עסקנו בו יחד.

ושנית - נסיעה למרוקו, יעד שכמעט אף אחד מאיתנו לא ביקר בו, נסיעה לתרבות
שאני לא מכירה ובמהלכה לעסוק בשאלות שדעותיהם של השותפים והשותפות
למסע לגביהן אינן ידועות לי מראש.

סקרנות היא שם המשחק והיא הלכה והתגברה ככל שנכנסנו לתהליך ההכנה
המצוין - גיאוגרפיה, פוליטיקה, הסכמי אברהם, יהדות מרוקו, מסורתיות, תנועות נוער
קהילתיות וחלוציות, הזדמנות כזו ללמוד את השומר הצעיר במרוקו, שתמיד ידעתי
שהיה קיים אך את סיפורו לא הכרתי.

ואז הגיע הרגע, עולים למטוס. רגע היציאה מהשדה בקזבלנקה זכור לי היטב - ניסיתי
להבין איפה אני, אפריקה? אירופה? מעבר הגבול בטאבה? מנסה לקלוט רשמים,
קולות, שפה, ריחות. הכול חדש לי ומאוד יפה.

אם לבחור כמה חוויות שילוו אותי הלאה:

- המפגשים עם המקומיים. מהמדריך שליווה אותנו במסגד חסן השני בקזבלנקה
בעברית רהוטה, דרך עבדו מארגון מימונה, ההיסטוריון שהדריך אותנו במאוזוליאום
במקנס, הפרופסורית לעברית מאוניברסיטת פאס, ועד לפייטן במסדר הסופי
בא-סווירה. אנשים מאירי פנים ומעוררי השראה שהחיים המשותפים של מוסלמים

ויהודים במרוקו, השאיפה לשלום ולמתינות קורנים מאופן דיבורם ומהתנהלותם. כמו שקוראים לזה אצלנו בתנועות הנוער - דוגמה אישית. מהמפגש איתם חשתי איזו הווייה יכולה להיות בחברה שאינה מסוכסכת עם עצמה ועם זהותה.

- סיפורה של יהדות מרוקו - מסע שקובי היטיב כל כך להכניס אותנו לתוכו בהדרגה, בכל תחנה מגלים עוד טפח, ארוחת צהריים במלאח של רבאט, בית העלמין בפאס עם ללה סוליקה, בתי כנסת מרהיבים, "דובב שפתי ישנים" בבית העלמין במקנס, סיפורו של דוד בוזגלו, וגולת הכותרת - קהילת מרקש ומפעל החיים של קובי בבית הכנסת ובבית העלמין. למדתי על קהילה שבה האדם במרכז, שבה דרך ארץ קודמת לתורה, קהילה מחברת ומתונה שבמקום לגדור גדרות - מחבכת.

- האוטובוס שלנו, או כמו שאמר יגאל "המקום הכי יפה שראינו במסע" - בכל יום התקלפה עוד שכבה, נפתחנו, שוחחנו גם עם הרחוקים והרחוקות יותר, פתחנו מחלוקות רגישות ושיתפנו בחוויות אישיות, וכמובן צחקנו! והתחברנו ואספנו חוויות משותפות לקאנון של תנועות הנוער בישראל. כובד האחריות המוטלת על כתפינו בחברתנו השסועה ברור לכל אחד ואחת מאיתנו. המסע הזה עזר להרגיש שיש לנו אפשרות לשאת אותו יחד ולהתמודד יחד, גם כאשר השעה מאתגרת מאוד. היה מיוחד מאוד עבורי לעבור את המסע הזה עם שותפינו מהתנועות הערביות שלעיתים פחות באים לידי ביטוי בארץ, ובמיוחד עם אימן, שותפי מאג'אל.

למרות שאין לי שורשים מרוקאים, למרות שהפיוטים ששרנו בערב שבת היו לי ראשוניים לחלוטין, וכמוהם השמות והסיפורים ששמענו, ליוותה אותי תחושה נעימה של בית. תחושה שכל זה הוא גם שלי והודיה על תרומתה של יהדות מרוקו לקיבוץ הגלויות שלנו בארץ ישראל.

חזרתי הביתה עם השראה לחברת רוב שיודעת לתת מקום למיעוטים בתוכה, בפתיחות וללא כחד.

חזרתי עם רצון להעמיק בתוכן של היהדות השומרית שלנו בתנועה, ליצור טקסים ומסורות יהודיים שילוו אותנו בדורות הבאים

חזרתי עם תחושת שותפות, עם תקווה לעם ולמדינה ועם הודיה גדולה על הזכות לעבור מסע שכזה, עם שותפים שכאלה, בעת הזו.

חיזקו ואימצו.

**באוטובוס הצלחנו להכיר, להבין
וכתוצאה מכך - להכיל.**
נסע סידל
מזכ"לית תנועת הנוער של האיחוד החקלאי

כשעברה ההודעה על התארגנות משלחת מזכ"ליות ומזכ"לים למרוקו, היה לי ברור שאני מצטרפת. בשנים האחרונות, שבעיצומן הקורונה, חסר לי ה'ביחד' שלנו. אנחנו נפגשים לא מעט אבל אף פעם לא מחוץ להקשר התנועתי, המייד, השוטף. יציאה לכמה ימים במקום רחוק וללא לוח הזמנים של שגרת המזכ"לות כמוה כזריקת מרץ, כך הרגשתי.

לא ידעתי על מרוקו ועל מסורת הקהילה היהודית שם. היה לי ברור שזה פרק בהיסטוריה של העם היהודי שאני צריכה להכיר כחלק מהעשייה החינוכית והחברתית.

לשמחתי, ימי ההכנה עשו סדר והכניסו אותי לאווירה של הבנה ראשונית ורצון להכיר וללמוד. המפגש עם ד"ר דוד ביטון ושיחתו על מסורתיות היו פתיח מעולה לכניסה לארץ לא ידועה. לצידו תרמו מאד הסיפור של ד"ר אריה אזולאי על תנועות הנוער במרוקו וההיבט האישי ששיתף איתנו מאיר בן שבת, בסיפור ההתנהלות לקראת החתימה על ההסכם עם מרוקו.

את המסע אני מחלקת לשני רבדים. האחד – הסיפור של יהדות מרוקו. תחנות המסע בערי מרוקו, סיפורי הקהילות והמראות המיוחדים של השווקים, האנשים מסבירי הפנים וההיסטוריה שמדברת מכל קיר ורחוב. כל אלה הועברו בצורה נפלאה על ידי קובי מדריך המסע. זכינו להלך בשבילי יהדות מרוקו ויחסי המלך ונתיניו בהדרכת אדם שכל כך אוהב את ההווה בה צעדנו.

הייתה חוויה אחת שהותירה בי רושם עז, השילוב המקסים של כייטן במסדר סופי. אדם מוסלמי אדוק, ובכניסתנו למסדר הסופי התבקשנו (הנשים) לעטות כיסוי ראש. והוא, כל כולו נעימות והסברת פנים והקשבה ורצון לשיתוף. עומד בפנינו ושר פיוטים ואפילו פיוט יהודי עתיק. לצידו בנו הקטן שמסתובב ואוחז לעיתים בידו של אביו וכל הזמן שקית במבה פתוחה בידו והוא אוכל וכל כך מזכיר אותנו עם ילדינו. כאילו שנכנסנו לעולם חדש ובלתי מוכר ובעצם ממש מוכר. המפגש עם אדם אדוק בדתו ויחד עם זאת כל כך מקבל ומכיל את האחר, הייתה בו אהבת אדם פשוטה. זה היה מפגש עם מעט מילים והרבה אמת.

הרובד השני – בא לביטוי בעיקר כשהנהג הניע את האוטובוס ויצאנו לעוד נסיעה ארוכה. הדינמיקה של מפגש מתמשך שמאפשר שיחות אישיות בנושאים מהותיים, ובראש וראשונה הסרת העטיפות החיצוניות ובאמת הכרת החברות והחברים

שממלאים תפקידים בתנועות ובארגונים השונים. ה'ביחד' היה מאוד משמעותי במסע. אני משוכנעת שבזכות ההיכרות, ההבנה והיכולת להכיל את השונות אנחנו מתקדמים למציאות בה נשתף פעולה במיזמים ובפעילות שלא הייתה יכולה לצאת אל הפועל ללא מרוקו.

פוליטיקת זהויות מאוד מעסיקה אותי בחיי היום-יום. במסע הבנתי שצריך להניח הצידה את מה שחשבנו קודם, להכיר, להבין וכפועל יוצא – להכיל. אנחנו לא מקשה אחת וטוב שכך. הפורום שלנו מורכב מכל גווי האוכלוסייה במדינת ישראל. רק היכרות תאפשר פעולה משותפת ורק הבנה תאפשר לראות משברים ומצבים מורכבים בזוויות מגוונות.

מבחינתי המכשע עם ההווה המיוחדת והמתינות במרוקו מתאים גם לתפיסת העולם שלנו, בתנועת הנוער של האיחוד החקלאי. העובדה שאתה לא קיצוני אין משמעותה שאין לך מה לומר. במתינות, בהכלה וביחד כערך יש מסר חשוב. האפשרות לפעול במשותף ולא להתבצר בעמדה אחת בלבד, זו היא דרכנו.

נראה לי שחווית מרוקו תהווה וכבר מהווה תשתית לפעולה עתידית, בייחוד בהקשר של המצב העכשווי כאן, בישראל. חזרנו קבוצה מגובשת ונרקמו חברויות של אמת וזו מתנה גדולה. הרחקנו עד מרוקו כדי לחזור מחוזקים לכאן, לשגרה המורכבת שלנו.

השכמה ופתיחת שער נוסף בכינונה ויצירתה של תנועת תרבות, הינוקא בין ענקים.

גור שלי
מזכ"ל תנועת תרבות

כל יציאה למסע ראשיתה בהתלבטות, במחשבה ובדימוי, העשויים יחד עם הזיקה אליו להתפתח לשאיפה ותקווה שמולידות גם את צל החשש והכחד. "עד שיפוח היום ונסו הצללים", ויוצאים למסע עם כל התמהיל בתרמיל.

אומר רק זאת, כי כל אשר קיוויתי וייחלתי וציפיתי לו לא מומש ולא הוגשם ואף ניתן לומר כי במידה מסוימת החששות התגשמו בכל הנוגע לסיבות, לציפיות ולניסיון ההשתלבות במרחב השיח הקיים של מת"ן. היות ובסוגיות מורשת עסקינן ליוותה אותי עד מהרה, בשל הפער שהחל מחלחל במסע, ההקדמה לעל פרשת דרכים של אחד העם:

מיום שיצאה כנסת ישראל בגולה אין אנו מוצאים שום זמן שתעמוד על דרכה ותשאל על נפשה: אנה אני הולכת על מה אני סובלת צרות שלא נשמעו בכל הגויים. ומה תכלית מלחמתי בעד קיומי? במשך הרבה והרבה שנות מאה הלכה לה באמונה ובטחון, דור אחר דור, בדרך שכבשו לפני מנהיגה ומוריה בראשית ימי עניה; באהבה קיבלה ייסורים מן החוץ ובאהבה נשאה עול כבד מבפנים ולא שאלה כלום ולא תמיהה על כלום; לפי שעל כל השאלות והתמיהות הזמינו האמונה והבטחון תשובה כללית מראש: לכום צערא אגרא.
(= לפי הצער כך השכר).

בכל הנוגע לציפיית ההשתייכות לשולחן מת"ן שלא כאורח, נחלה זו לעת עתה כישלון צורב. וזאת על אף חמימות ופתיחות הלב, וההזמנה הטובה וההנאה הכנה והפשוטה שבחברותיות. לא יצאו התקוות לפועל. כחלק מההחלטה להיענות להזמנה להצטרף למסע, ישנו הניסיון של תנועת תרבות לקדם לחינוך הבלתי פורמלי בישראל בהובלת ארגוני ותנועות הנוער במת"ן את "סל התרבות והמורשת". לעודד את החינוך הבלתי פורמלי בישראל להפוך לגורם משמעותי בפיתוח תהליכי הגילוי וההמסרה של המורשת.

בהינתן כי מושגים אלה הם מושגי זהות בתנועת תרבות ובסדר יומה, לגלות ליצור לשמר ולשתף במורשת מוחשית ובלתי מוחשית במרחבים הגיאוגרפיים והדמוגרפיים בישראל ובעיקר הפריפריאליים, חשוב היה לדידי הניסיון לחבר בין המשלחת, המסע והמשימה ושיעלה בידי להניח את הנושא באופן לא פורמלי. ראיתי במשלחת הזדמנות להעמיק או לכל הפחות לפתוח צוהר לשאלת היחסים והקשרים בין ארגוני הנוער לתנועות הנוער במת"ן. לראות במסע סביב תנועות הנוער הקהילתיות והחלוציות הזדמנות לראותן גם בהקשרן הקונקרטי היום ולעיתיד לבוא.

לנסות להבין את החלופה האפשרית לשדה החינוך הלא פורמלי בישראל, לא פחות מאשר לדון בחיזוק השיח הקיים, החשוב, היסודי וההכרחי מאין כמוהו. אולי אם ניתן לתהות בזהירות המתבקשת ובקול חלושה במשפט אחד ברשמי מסע אחד כי "על כל השאלות והתמיהות הזמינו האמונה והבטחון תשובה כללית מראש?"

ובכן גם בעניין זה נחלשו ידי ולא צלחה דרכי. אך לא נאמר נואש כי נתיבים רבים לתקווה ולייעוד אין סוף דרך אלא רק מעכבים ומעקשים. ואמנם המסע עיכב דרך מצופה אך פרץ דרך אחרת מקווה.

נחשפתי לכמה שותפים ושותפות מעמיקים, כשוטים וצנועים, החרדים לגורלה של החברה הישראלית באופן מעורר השראה ותקווה.

מטרות המסע מצד תוכנו אשר נגלו אט-אט במהלכו, בכל הנוגע לשאלות השייכות של תנועת תרבות, היו בבחינת השכמה ופתיחת שער נוסף בכינונה ויצירתה של תנועת תרבות, הינוקא בין ענקים. כפי שהיטיבה לרמוז זאת טל, אחת ממובילות המסע. כי בענייננו לא התווספה משימה על שולחן העבודה אלא התרחב השולחן כולו. את תשומת הלב לעוד שער באשר לתפקידה האפשרי של תנועת תרבות הפנתה מעת לעת קרן, שותפה וחברה נאמנה מראשית דרכה של התנועה. החברותא של התנועה המצחצחת בחיכוך יצירתי את ייעודה מזה שנים.

רשמים אלה נכתבים לאחר יום עיון ראשון להנהגת התנועה על המסע ועל המשימה ועל סדר היום המלא בהמשך כינונה של התנועה. בחיפוש אחר שותפים בשדה החינוך הבלתי פורמלי החלוצי הקהילתי הישראלי ובניית שיתופי הפעולה עם אנשי הקשר במרוקו לקראת משלחת ראשונה.

ותבוא עליכם הברכה.

הייתי נוסעת עם הקבוצה הזו לכל מקום.

סיה גבע
רכזת תנועת הנוער העובד והלומד

היו לי שתי סיבות לצאת למסע. הייתי בעיצומה של דילמה כי יש לי ילדה בת חודשיים וחצי בבית. אמנם אני יכולה לנסוע בידיעה שהכול מתנהל היטב, אבל הדילמה קיימת.

הסיבה הראשונה לצאת היא הרכב המשלחת. היה לי ברור שאם המזכ"ליות והמזכ"לים יוצאים ביחד חשוב לי להיות חלק מהחוויה. אני מאמינה שהשולחן מאוד חשוב לנוער העובד והלומד ולפעולה שאני רוצה לעשות בחברה הישראלית. זה מכגש משמעותי חורג מהיום-יום, שהות של שמונה ימים, זו מציאות מיוחדת שאסור, כך חשבתי, לוותר עליה. אני משוכנעת שאנחנו, כקבוצה, מהווים שיח ישראלי ייחודי.

והסיבה השנייה - להתנתק מהל"ז הכמעט בלתי פוסק שלנו. לעצור ולצאת מסדר היום ולפגוש את האנשים ואת השיחות ואת החוויות. זאת התנתקות נכונה ואפילו בריאה בשגרה שלנו.

העובדה שיעד הנסיעה הוא מרוקו חיזקה את ההחלטה להצטרף. אבל בעצם, הייתי נוסעת עם הקבוצה הזו לכל מקום. ואגב, העשייה והעוצמות של החודש וחצי האחרונים מתאפשרים לדעתי מהחוויה המשותפת במרוקו. אני מרגישה שהתכנסות של המתינות, של החשיבות, של היחד במרוקו מחזקות את היחסים ואת היכולת להקשיב ולתת מקום אחד לשני במעגל של מת".

בהכנה היה לי מכגש מאוד משמעותי עם ההרצאה של ד"ר אריה אזולאי. הוא חיבר את תנועות הנוער, את הציונות ואת מרוקו. ההיבט הזה של הציונות ותנועות הנוער במרוקו היה מעט חסר במסע עצמו והייתי שמחה להעמיק בו יותר כתוכן מרכזי במסעות לחניכי ומדריכי התנועה.

חזרתי לישראל עם תובנה שמלווה אותי, העוצמה שיש במנהיגות של קהילה. ביכולת לבחור בדרך מתונה, להתפשר על דברים מסוימים כדי לשמור על הקהילה. זה פוגש את השאלות שלנו על ההכרח להתפשר כדי לשמור על ה'ביחד'. כשחזרתי, שוחחנו בתנועה על המסע ועל התובנות. למדנו עד כמה אנשים שאינם בסכנה קיומית יכולים לקבל החלטות שבמרכזן מתינות והכלת השונה. איום קיומי מקשה על מתינות ועל פשרה. זו ההתכתבות בין מרוקו והחווייה שלנו כאן, בישראל, בזמן האחרון. ככל שרבים יותר בציבור חווים שעצם הקיום שלהם, הזהות שלהם, נמצאים באיום קיומי כאן במדינת ישראל, כך קשה יותר לבחור בפשרה ולעשות ויתורים שיוצרים את היחד.

חווייה אישית מיוחדת הייתה לי בתפילת יום שישי בבית הכנסת במרקש. אחרי שישה ימים במדינה מוסלמית, אפריקאית, הגעתי לבית כנסת והתיישבתי ב'עזרת נשים', ואני באמת לא שם בשגרת חיי. שמעתי את השירה ואת התפילות בבית כנסת ספרדי במרוקו בעזרת נשים, והרגשתי בבית. זו חוויה שנגעה בי מאוד. הייתי רוצה לפגוש גם בישראל את היהדות ולהרגיש בה בבית. גם עבור חניכינו בתנועה, להצליח לחוות את היהודי והדמוקרטי כאחד. לא בני עקיבא יהודים ואנחנו דמוקרטים, רק החיבור בינינו יוצר הווייה יהודית-דמוקרטית. במרוקו למדנו איך זהות יכולה להכיל זהויות אישיות וכולן דרות יחד בכפיפה אחת.

המתנה הגדולה של המסע היא החוויה של כולנו יחדיו, בייחוד בנסיעות הארוכות באוטובוס. הייתה לנו הזדמנות לשבת, בלי לחץ ובלי הגבלה של לוחות זמנים. מת"ן לקחו אותנו לשמונה ימים, ממש 'הכריחו' אותנו לדבר, לחשוב, להכיר ולהכיל. זו תרומה אדירה לעשייה המשותפת שלנו בהמשך. זו הליבה של שולחן ההנהלה במת"ן. ההיכרות שהעמיקה בינינו כאנשים וכתנועות יצרה תשתית בה אפשר להכיר את המגבלות, למצוא את המשותף וכך להוביל ביחד בחברה הישראלית.

להכיר ובעיקר לגלות שיש לנו כל כך הרבה משותף.

יגאל קליין
מזכ"ל תנועת בני עקיבא

שבת חורפית, בערך שבועיים אחרי החזרה ממרוקו. אני עומד עם חבר ביציאה מבית הכנסת ומוצא את עצמי מספר בהתלהבות ואכילו בהתרגשות את סיפורה של ללה סוליקה חגואל. האדם שמולי היה ראש מוסד חינוכי במשך שנים רבות, דמות מוכרת

בציבור הדתי לאומי וברגע שהתחלתי לספר הוא מיד אומר לי: "סוליקה? בדיוק השבוע שמעתי את הסיפור שלה..." ואנחנו שנינו עומדים ושואלים את עצמנו איך זה ייתכן? איך לא הכרנו? הסיפור של סוליקה היה אחד הרגעים המטלטלים שחווייתי במסע, המכגש בבית העלמין עם חסידי סאטמר שעושים את כל הדרך מניו יורק על מנת להתפלל על קברה, וכששאלתי אותם מה ייחודי בקבר הזה שמביא אותם להתפלל עליו ענו שמקום שבו טמונה מישהי שקידשה את שם ה' הוא מקום שבו תפילות מתקבלות... כך, בתשובה פשוטה שטומנת בתוכה תוכן עמוק הכניסו החסידים את סוליקה חגואל לפנתיאון של סיפורי ענקים בהיסטוריה היהודית, ואותי השאירו במבוכה על איך לא הכרתי את הסיפור עד היום.

המסע למרוקו היה מבחינתי מסע של גילוי. גילוי אישי שהתבטא בגילוי של קולות, מנגינות ותפילות שבצביטה פנימית היה נראה שהם תמיד היו בתוכי אבל במסע נוצרה הזדמנות: לפגוש קברי צדיקים, להתרגש מתפילות שבת במלאח במרקש, לחוות סעודת שבת אצל יהודי העיר ולשמוע על הכאבים והחלומות. ואולי בעיקר לחשוב על סבא וסבתא שלי, שאמנם מגיעים מתוניס ושם חיו את חייהם אבל הטביעו בתוכי את המנגינות, המאכלים והרוח המיוחדת שמלווה אותי במהלך חיי. כשהיינו בבתיים במרקש וברבאט חשתי ממש כאילו אני בבית של סבתא והמשכתי במסע הגילוי של מרוקו, שפעמים רבות היה בעצם הגילוי של עצמי.

הגילוי במסע היה גם גילוי ביחס בין עמים שונים וביכולת לתת מקום והבנה ביניהם, כאשר מרוקו מציגה מודל לאומי משלב ומאפשר אך גם משאירה הרבה סימני שאלה - איך הדבר הזה קורה? מה הסוד של השילוב בין העמים ושל הגעגוע של תושבי מרוקו ליהודים שחיו ביניהם? ומעל הכול, מה אנחנו יכולים ללמוד מהמקום הזה לאתגרים במדינתנו האהובה?

בעיני, שיאו של הגילוי היה בחוויה שהגדרתי בשם "האוטובוס". כאשר ישבנו לשיחת עיבוד באמצע המסע ונשאלנו מה המקומות המשמעותיים והיפים שפגשנו עד עכשין, תשובתי הייתה - האוטובוס. תוך כדי ימים סוערים במדינת ישראל, מאבקים חברתיים והזנה בלתי נגמרת של תיבות תהודה של הדומים לנו מכל המחנות, האוטובוס במרוקו היה הזדמנות לפתוח, להעמיק, להכיר ובעיקר בעיקר לגלות שיש לנו כל כך הרבה משותף שמחייב אותנו להעמיק את הברית בינינו ולחדש את החלומות הגדולים, עליהם כתב הרב קוק ש: "החלומות הגדולים יסוד העולם הם". הגילוי הישראלי העמוק באוטובוס היווה מבחינתי תקווה ענקית להמשך החלום על ציונות, מדינת ישראל וכתובת הפירוק הבא בסיפור המסע של עמנו המופלא.

"אם יוצאים מגיעים למקומות נפלאים" אומר ד"ר סוס, וביחס למסע במרוקו החוויה האישית שלי הייתה שאם יוצאים לא רק מגיעים למקומות אלא בעיקר מגלים בעצמנו מקומות מופלאים, שנותנים לי כוח לחידוש השליחות והעשייה בהובלת תנועת בני עקיבא, שפעלה במרוקו ותמשיך במנגינת הדורות של התורה, העבודה וההתחדשות הציונית במדינת ישראל.

מעולם לא יצאתי מארץ ישראל - עד המשלחת למרוקו.

דביר עמיאור
מזכ"ל תנועת אריאל

בכל שבת סבתא שרה ע"ה הייתה מספרת לנו על אביה, רבי יצחק דהן זצוק"ל שהיה שר את הפיוט: "אין די באר חסדי / ה' עזי" ומגיעה לבית: "יה' ה' צבאות הצילני / מגלותי פדני / האירה את עיני". זה הסיפור בו שיתפתי את חברי המשלחת על הנחל בעמק האוריקה, משם זכה ועלה ארצה רבי יצחק בגיל 90 לקריית גת, שם נפטר.

אחרי לבטים לא פשוטים, התייעצות עם רבנים וקבלת ברכת הדרך מאבי, יצחק, הקריו על שם סבו ושהטביע בנו את האהבה לארץ ואת העיקרון שלא לצאת ממנה, קיבלתי את ההחלטה להצטרף למשלחת.

הזהות המרוקאית צרובה בי מינקות. עולם הפיוט והשירה, פסיקות ההלכה, סיפורי הצדיקים של סבתא, ניגוני התפילות וקריאת התורה...

אבל זו זהות רוחנית, כזו שלא תלויה במקום, בארץ מרוקו עצמה. גם לאורך המסע לרוב לא הרגשתי את הקשר בין הזיקה התרבותית רוחנית לבין המקומות שבהם הסתובבנו.

כן הרגשתי בבית. בשיח עם כל נהג מונית או סוחר סיפרתי על המקומות מהם הגיעו הורי. ובאחת החנויות במרקש העליתי את אימא שלי על הקו והיא התמקחה, במרוקאית, עם סוחר גלביות וכפתנים.

היו מספר מקומות שריגשו אותי במיוחד.

ליד קברה של ללה סוליקה, שאת סיפורה הייתה סבתא מספרת לנו ושיש לו חלק משמעותי בזהות היהודית שלי.

בתי העלמין. על קברי הצדיקים בפאס ואצל רבי שלמה בלחאנס נזכרתי בהמלצה של הרב אייל ורד, איתנו התייעצתי לפני היציאה, שאמר לי: תזכור שמדובר באנשים שהנהיגו את הקהילה היהודית הזו במשך עשרות דורות. שם התפללתי כמנהיג ציבור, לשאוב קצת מחוכמתם ומהנהגתם.

בית הכנסת במרקש. בערב שבת ניסים, נפתלי, גור ואני אמרנו קדיש. חשבתי על כל האבות והאימהות שלי שנקברו שם, במרוקו, וכיוונתי בקדיש לעילוי נשמותיהם.

התפילה המרגשת במסורת בית אבא עם הלחנים המיוחדים, ובמיוחד ב'שבת שירה' והזכות לעלות ולקרוא הפטרה בבית הכנסת במלאח במרקש.

חווייה מיוחדת הייתה עבורי החבורה המיוחדת, השיחות באוטובוס, הקרבה והחברות בין אנשים שפה בארץ נמצאים בקצוות בעיצומה של מחלוקת יוקדת, ובלי לטשטש את המחלוקות לשבת לשיח משותף אמיתי וכן, שמחפש את המאחד והמחבר.

תובנה משמעותית שעלתה בי הייתה ההשוואה בין מרוקו, שנדמה שנשארה קצת מאחור כמדינת עולם שלישי, אלינו במדינת ישראל, מדינת רווחה. מצד אחד אני מודה על הזכות לחיות במדינה מתקדמת עם מים תקינים ושירותי רפואה מתקדמים. מצד שני - האם אנחנו יותר מאושרים מהם? היה משהו בפשטות, בנחת של התושבים שם שהרגיש לי מיוחד ומזמין.

את כל אלה לקחתי עמי מהמסע. ימים יגידו אם יהוו אבן דרך בשביל עליו אצמד ובדרכים בהן נלך בתנועה.

מהמסע למרוקו אל חלום ותקווה בישראל.

אשרף נעסאן שחאדה
סנכ"ל תנועת הצופים הערבים בישראל

מרוקו הייתה לי, כמו להרבה אחרים, מקור של השראה וחלומות, אשר נוצרו כתוצאה מסיפורים ואגדות עממיות ששמענו או קראנו כשהיינו ילדים קטנים.

המסע למרוקו שיזמה מועצת תנועות הנוער אפשר לי לבקר במקומות שעדיין מעידים על חיבור בין תרבויות מגוונות וחיים ביחד של אוכלוסיות שונות. חיים שנמשכו לאורך הדורות, למרות כל הכיבושים מארצות שונות.

הביקורים המרתקים שחווינו הוסיפו ידע רב. כעת, אחרי סיום המסע, אבקש להעלות כמה רעיונות שהתפתחו אצלי במסע לארץ החלומות מרוקו:

איך יהיו החיים המשותפים והדו-קיום בין הערבים והיהודים במדינת ישראל אם נדע לאמץ את הכבוד והשותפות בין האוכלוסיות השונות כמו אלה שחווינו במסע? איך יהיו היחסים בין תנועות הנוער והארגונים היהודיים והערביים? איך יהיו החיים בישראל אם נתרחק מחלוקה למגזרים ועדות במתן הזכויות, ובמיוחד בקרב תנועות וארגוני הנוער?

הרשימו אותי מאוד הכבוד ההדדי בין העדות השונות ותמיכת השלטון במטרה למנוע שנאה, כך גם העשייה למען אהבה וחיים בשלום כאזרחים שווים זכויות. דבר שיכול להתממש רק במדינה שמגדירה עצמה מדינה לכל אזרחיה.

המציאות של "חיים בשלום ביחד" במרוקו מזכירה את המציאות בתנועת הצופים הערבים ואת האני מאמין של התנועה אודות חיים ביחד. העשייה החינוכית והחברתית של התנועה אינה מבדילה בין יהודים לערבים, ולא בין עדות או דתות שונות.

מסעות בהשתתפות מזכ"לים ומזכ"ליות של תנועות הנוער מסייעים להיכרות ולגיבוש. לעיתים מתפתחת התקשורת הבין-אישית לחברות. זהו מסר חשוב להבנת האחר וכך נפתח פתח לשינוי של דעות קדומות, שכלל אינן תואמות למציאות.

אני תודה אם ניתן ליישם את החיים ביחד ואת העשייה למען הטוב לכולנו כתנועות נוער ובארגוני נוער בישראל, תחת מטריית מת"ן. זוהי תקוותי!

אני מודה למארגני המסע ולכל מי שתרום להצלחתו.